

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

УРЕДНИЦИ

Проф. др Драган Станић
Проф. др Срето Танасић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Драган Станић
Проф. др Срето Танасић
Проф. др Александар Милановић
Проф. др Виктор Савић
Проф. др Исидора Бјелаковић

ПРИРЕДИЛИ

Проф. др Исидора Бјелаковић
Проф. др Виктор Савић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Драгана Мршевић-Радовић
Проф. др Мато Пижурица
Проф. др Душанка Вујовић

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГА ЈЕЗИКА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

ИЗАЗОВИ, ПРОБЛЕМИ, РЕШЕЊА

Зборник саопштења с округлог стола
одржаног у Матици српској
3. јула 2021. године

Нови Сад • МАТИЦА СРПСКА
Београд • ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

2021

САДРЖАЈ

САОПШТЕЊА

Иринеј (Буловић), епископ бачки, Положај српскога језика у савременом друштву	9
Срето Танасић, Закон против српског језика – прилог рушењу српског идентитета	13
<u>Предраг Пипер</u> , Поводом Закона о родној равноправности	21
Јелица Стојановић, Положај српскога језика у савременој Црној Гори – у контексту прошлог и будућег	27
Софија Милорадовић, Чиме се обезбеђује родна равноправност?	31
Рајна М. Драгићевић, Насилна феминизација као напад на флексибилност лексичке норме српског језика	33
Весна Ломпар, „Родно осетљив језик“ и питање израде уџбеника	39
Милош М. Ковачевић, У каквом су односу Закон о родној равноправности и Закон о језику и писму	41
Вељко Ж. Брборић, Размишљање о српском језику у седам тачака	57
Јованка Радић, Сврха и последице „уродњавања“ српског језика	65
Рада Стијовић, Да ли род именица дисквалификује родну равноправност?	81
Миланка Бабић, О статусним проблемима српског језика у вези са Законом о родној равноправности	87
Јордана Марковић, У духу језика и по слову закона	91
Зорица Никитовић, Функција језика у глобалистичким процесима дехуманизације човјечанства	95
Милан Ајџановић, Две стране	99
Владан Јовановић, Поводом тзв. Закона о родној равноправности	103
Марина Спасојевић, Језик мимо граматике: о тзв. родно сензитивном језику	107
Наташа Вуловић Емонс, Језик и стварна права жена	113

Ана З. Мацановић, Творба мовираних фемининума у Приручнику за употребу родно осетљивог језика (2019)	117
Марина Јањић, Језик наш насушни – српски језик у актуелном друштвеном контексту	123
Ана Јањушевић Оливери, Српски језик vs. родно осетљиви језик (о неосјетљивом сецирању српског језика)	129
Сања Ж. Ђуровић, Нормативна (не)прихватљивост мовираних фемининума у оквиру Закона о родној равноправности	135
Александар Милановић, Језичке игре: „Лепи Јане, рибарке старе дете један“ .	141
Виктор Савић, Укидање језичке норме поништава људске слободе и разара природу и јединство српског језика	147
Исидора Бјелаковић, Облигаторност „родно осетљивог језика“ – одраз стварних потреба друштва или идеолошко наметање?	157
Иван Негришорац, Родна осетљивост, језичка структура и језички израз: шест не баш неважних напомена	163
Јован Делић, Законодавно разарање српског језика	183
Ксенија Марицки Гађански, Српски језик – цивилизацијска тапија српског народа	187
Александар Јовановић , Велики идеолошки центрифугални поход. О српском језику, књижевности и школским програмима	191
Петар Пијановић, Октроисани језик	197
Бошко Сувајдић, О српском језику	201
Валентина Питулић, Родна равноправност и одговор усмене традиције	205
Слободан Антонић, Феминизам и језички инжењеринг	213
Богољуб Шијаковић, Филолог и светиња језика	225
Часлав Д. Копривица, Чији је српски језик? Начелна размишљања наспрам једне сасвим „нечелне“ ситуације	229
Драго Перовић, Насиље над језиком	241
Драгољуб Петровић, Тезе о разарању Срба и њиховог језика	245
Бранислав Ристивојевић и Слободан Орловић, Закон о родној равноправности против Устава Републике Србије: да ли је Србија добила други службени језик?	249
Миленко П. Радић, Поводом усвајања Закона о родној равноправности и Закона о изменама и допунама закона о забрани дискриминације	259
ЗАКЉУЧЦИ	265
ПРИЛОЗИ	
Мирослав Николић, Природни и граматички род именица	287
Божо Ђорић, Граматички род и питање полне дискриминације у језику . . .	303

Предраг Ј. Пипер, О социјалним феминативима у српском и другим словенским језицима	319
Дарко Пејовић. Интервју: Јасмина Грковић-Мејџор, академик. Закон о родној равноправности угрожава уставне слободе	351
ПРИКАЗ	
Ана З. Мацановић, Језик наш родно осетљиви у приручној литератури	357

Др Марина Спасојевић

ЈЕЗИК МИМО ГРАМАТИКЕ: О ТЗВ. РОДНО СЕНЗИТИВНОМ ЈЕЗИКУ

1. У време када смо сведоци присвајања српског културног и језичког наслеђа – српске баштине на Косову и Метохији као албанске, Мирославеовог јеванђеља као хрватског, призренско-тимочких говора као бугарских, о Повељи Кулина бана да не говоримо – усвајањем Закона о родној равноправности 20. маја у Скупштини Републике Србије и одредбама о родно сензитивном језику из тога закона суочени смо са још једним ударом на национални идентитетски чинилац – језик. Неупућени, а објективни читалац оценио би овај исказ као парадоксалан, питајући се како то да модерна цивилизација и њено законодавство оним што треба да унапреди положај скрајнутих, да спречи дискриминацију сваке врсте, обезбеди једнакост мушкараца и жена у свим сегментима живота може да начини штету и како законодавно регулисање једнаког положаја мушкараца и жена може утицати на језик, и то негативно, деструктивно. Нажалост, може када се језик користи као инструмент обликовања свести за постизање идеолошких програмских циљева, а када то само по себи није довољно, прибегава се језичком инжењерингу. О томе су у време када је предлог закона био у Влади и Скупштини пред усвајањем и по његовом усвајању много говорили и писали наши еминентни лингвисти, првенствено србисти у различитим медијима, покушавајући да приближе суштину граматичке категорије рода – нарочито именичког, значај стабилности норме и језичке структуре, да спрече банализацију српског језика и науке о српском језику, наводећи безброј примера зашто је ово закон против српског језика, односно како се њиме задира у његову структуру. Одбор за стандардизацију српског језика, као свеакадемијско и свеуниверзитетско научно-стручно тело за неговање српског језика и његове норме, недвосмислено је указао на негативне лингвистичке и социолингвистичке аспекте овога закона у домену српског језика, а и шире – по српско друштво, и то по усвајању Предлога закона о родној равноправности и Предлога закона о изменама и допунама Закона о дискриминацији на седници Владе Републике Србије 22. априла 2021. године, те по усвајању

Закона о родној равноправности 20. маја 2021. године у Скупштини Републике Србије.¹

2. Уз Закон, законодавац је јавности понудио *Priručnik za upotrebu rodno senzitivnog jezika*.² Не умањујући труд аутора приручника Христине Цветинчанин Кнежевић и Јелене Лалатовић, ово је само популарно издање³ – брошура за феномен који у србистици није (или није довољно) научно осветљен, па, по свој прилици, ни дефинисан. Поред овог приручника, могу се из исте године пронаћи још два саветника/приручника за употребу родно сензитивног језика: у службама јавне управе Свенке Савић и Марјане Стевановић,⁴ као и у настави српског језика Јелене Стефановић и Саше Гламочака.⁵ Са претходним у спрези је анализа заступљености рода (односно пола) у складу са принципима родне равноправности, те примери који би били у складу са употребом родно сензитивног језика у наставним програмима и уџбеницима за српски језик за ниже разреде основне школе.⁶ Употреба родно осетљивог језика у сфери медија у циљу постизања родне равноправности обрађена је у коауторској књизи Јелене Филиповић и Ане Кузмановић Јовановић.⁷ Међутим, све ове публикације у мањој или већој мери јесу програмског карактера.

¹ Уп. одлуке Одбора за стандардизацију српског језика: *Закон о родној равноправности је закон ирошив српској језика*. <<https://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti-je-zakon-protiv-srpskog-jezika/>> 25. 6. 2021; *Одлука њоводом усвајања Закона о родној равноправности. Насиље над српским језиком*. <<https://www.ossj.rs/odluke-i-saopstenja/odluka-povodom-usvajanja-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti/>> 25. 6. 2011.

² Hristina Cvetinčanić Knežević, Jelena Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osjetljivog jezika*. Beograd: Centar za ženske studije, 2019. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/prirucnik-za-upotrebu-rodno-osetljivog-jezika>> 24. 6. 2021.

³ Различите аспекте анализе и оцене овог приручника в. и у другим радовима у овом зборнику, посебно: Ане Мацановић, Ане Јањушевић Оливери, Сање Ђуровић, Наташе Вуловић Емонтс и др.

⁴ Svenka Savić, Marjana Stevanović. *Vodič za upotrebu rodno osjetljivog jezika u javnoj upravi u Srbiji*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji, 2019. <<https://www.osce.org/files/f/documents/5/7/454309.pdf>> 30. 6. 2021.

⁵ Jelena Stefanović, Saša Glamočak. *Priručnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 2019. <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/09/Prirucnik_za_uvodjenje_rodne_perspektive_u_nastavu_srpskog_jezika_za_prvi_ciklus_obrazovanja.pdf> 30. 6. 2021.

⁶ Јелена Ђериман, Јелена Стефановић, Саша Гламочак, Маја Королија. *Родна анализа наставних програма и уџбеника за српски језик од првој до четвртој разреда основне школе*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 2019. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/index.php/sr/akademski-kutak/publikacije/rodna-analiza-nastavnih-programa-i-udbenika-za-srpski-jezik-od-prvog-do>> 28. 7. 2021.

⁷ Уп. посебно додатак у овој публикацији: Jelena Filipović, Ana Kuzmanović Jovanović. *Vodič za rodno osjetljiv pristup*

3. Да би се родно сензитивни језик, ако се прихвати да се тако може назвати,⁸ увео у законом предвиђену употребу, потребан је детаљан опис његовог инвентара, правила функционисања тих јединица и употребе у одговарајућим комуникативним ситуацијама. Ако се члановима 37 и 44 Закона захтева употреба родно сензитивног језика у јавној сфери, односно ако се члановима 67–70 предвиђа санкционисање за његово непоштовање, онда мора да постоје јасна упутства за његово коришћење – граматика или функционална граматика родно сензитивног језика као лингвистичка дескриптивно-проскриптивна студија са елементима анализе дискурса. Зашто ње нема када има толико оних који се залажу за родно сензитивни језик, а међу њима и лингвиста?

3.1. Прво, зато што такве лингвистичке студије нема ни у једном језику који поборници употребе родно сензитивног језика узимају као пример добре праксе његове употребе. Има приручника са препорукама за употребу језичких средстава у тим језицима у складу са њиховом језичком структуром,⁹ али нема закона којима се говорници обавезују на употребу онога што је препоручено.

3.2. Како показује наша пракса, по којој се различити документи и одредбе преузимају из Европске уније, без прилагођавања домаћим околностима, и да има граматике – опет би било тешкоћа јер је не би било могуће само превести и применити на српске језичке датости. Тако је и са препорукама, јер се оне односе на појединачне језике, а у разговору са поборницима родно сензитивног језика, и то не само нелингвистима, стиче се утисак да се очекује пресликавање категорија и структуре једног језика у други, тј. да би тзв. родно сензитивни језик био нека врста (језичке) универзалије. Објективно посматрано, ово је доказ да идеолошка острашћеност спречава логичко расуђивање.

3.2.1. Категорија граматичког рода много је сложенија него што је лаици замишљају, а именичког рода нарочито. Род је инхерентно својство именице, њено класификационо обележје. Нема промене именица по роду: оне

medijima u Srbiji. Preporuke i dosadašnja praksa. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, 2012, 75–91.

⁸ Прво, неуједначена је употреба превода енглеске синтагме *gender sensitive language* – *родно сензитивни језик* и *родно осетљив језик* и у самом Закону. Друго, иако је Јелена Филиповић (в. претходну напомену), у наслову додатка *Vodič za rodno osetljiv pristup medijima* употребила синтагму *родно осетљива употреба језика*, она у разради овог дела текста користи *родно осетљив језик*. Мишљења сам да је *родно осетљива употреба језика* прецизнија термилошка синтагма јер говори о посебном начину, виду употребе језика тако да се особе одређеног пола не осете неравноправно. Устаљена синтагма *родно осетљив језик* пак упућује на раслојеност језика, језички варијетет, што није случај, будући да се оваква употреба језика предвиђа у различитим сферама јавног живота у којима је језик већ функционално раслојен, тј. већ представља посебне варијетете (нпр. медијски дискурс, политички дискурс, научни дискурс итд.).

⁹ О овоме детаљно в. у раду Исидоре Бјелаковић у овом зборнику.

су или мушког или женског или средњег рода. Не може се, тј. не сме се говорити о облицима именичког рода. Род је обличка категорија коју имају друге врсте речи: придеви, заменице, глаголи, бројеви. Социјални феминитиви, као само један од сегмената на коме се инсистира у оквиру примене родно сензитивног језика, а који је формално најоучљивији, никако не представљају исту именицу у облицима двају родова. Они нису део флективне већ творбене парадигме. Реч је о двама именицама: именици мушког рода која означава генерички појам, рецимо, особу која је вршилац одређеног занимања: *лекар, њродавац* и сл. независно од њеног пола, а на другом месту мушкарца који се тим занимањем бави, док се именицом женског рода: *лекарка, њродавачица* и сл. реферише на пол вршиоца одређеног занимања. Дакле, у оваквом пару прва именица је неутрална у погледу означавања пола особе, а друга маркирана – реч је само о женској особи. Наиме, граматички род и творба речи спадају у језичку структуру и вештачким интервенцијама, тј. језичким инжењерингом у тим областима покренуће се други процеси на граматичком плану. Да ли смо се огрешили о закон када кажемо да су се *наши министѝри* и *министѝарке сасѝали* јер смо употребили заменицу *наши* и глагол *сасѝали* у облику мушког рода? О језичку норму нисмо. То је један од доказа да у граматици мушки род није обележен, да је обједињујући. Како бити доследан до краја у примени родно сензитивног језика?! Можемо рећи *наши министѝри* и *наше министѝарке*, али шта ћемо са глаголом? Можемо написати *сасѝали/сасѝале*, али како ће то неко саопштити у вестима?! Овим се граматичка структура српског језика разара јер то даље утиче на слагање речи у реченици, ред речи у реченици, односно синтаксичку норму итд.

3.3. Друго, до свега овога не би ни дошло да државни органи сарађују са Одбором за стандардизацију српског језика. Често се чује површно мишљење да је решење за постизање родне равноправности у језику пука употреба горепомених социјалних феминитива. А о називима занимања и титула особа женског пола у оквиру делатности Одбора за стандардизацију српског језика¹⁰ још 2006. године, у време када се у српској средини и лингвистичкој јавности почело захуктавати то питање, писао је др Егон Фекете, а Одбор усвојио 2007. године текст одлуке бр. 57.¹¹ Писао је компетентно из угла граматике, семантике и социолингвистике, указујући на творбене потенцијале и творбена ограничења социјалних феминитива, али и на (не)сврсисходност доследног остваривања моционог паралелизма. Одлука бр. 60, чији је нацрт саставила др Софија Милорадовић, уследила је недуго за тим – 2011. године, будући да је 2009. године био усвојен Закон о равноправности полова, па је још више до изражаја дошла интерпретација

¹⁰ Овом приликом се изузима досадашња немала литература о моцији рода у србистици.

¹¹ Егон Фекете. Како именовати занимања и титуле женских особа. Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Срето Танасић (прир.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ Либрис, Одбор за стандардизацију српског језика, 2017, 256–263.

да постојање или непостојање неке граматичке категорије може условити равноправност или дискриминацију у језику, а потом у друштву.¹² Да се законодавац освртао на научна мишљења, не бисмо дошли у ситуацију да се пред неког стави захтев да направи листу именица женског рода за називе занимања, функције, звања и сл. када су њихови носиоци жене, што нови закон предвиђа. Међутим, питање је да ли ми у реалности имамо потребе за експресним, нарученим прављењем таквих парњака за сва занимања, функције, звања и сл. Стандардизовањем именица женског рода као номен-клатурних назива занимања, звања и сл. у реалности не добијамо ново занимање, нови појам. То је баласт, вишак, који оптерећује и појмовно-логички апарат. Социјални фемининативи који су устаљени у употреби користе се када то контекст захтева да реферишу на пол вршиоца радње, носиоца занимања и сл., често у неформалној комуникацији, када могу бити и експресивно употребљени, али неретко и информативно, без редунданције. Рецимо, ученици говоре и *мајтемајичарка* и *физичарка* за женске особе професоре математике или физике итд. међу собом или у присном разговору, рецимо, са разредним старешином, али у формалном разговору те лексеме неће употребити. Најнормалнија је реч *професорка* у свакој врсти комуникације у школском систему када се зна о коме се говори, али ће питање увек гласити: *Ко вам је професор мајтемајике / разредни старешина* и сл., а не *професорка мајтемајике / разредна* (осим ако се зна да је то искључиво женски колектив, али онај ко пита за то већ би морао да има предзнање). Фемининативи су потребни и неопходни када имају информативну вредност у комуникацији. Професор ће рећи да неком приликом није била *ниједна сџуденџикиња*, дакле, били су само момци. О томе да је именица женског рода из пара *сџуденџи–сџуденџикиња* маркирана, а именица мушког рода неутрална, сведочи исказ: *Данас ми на час није дошао ниједан сџуденџи*, што значи да је професор имао слободан термин јер *сџуденџи* укључује представнике оба пола. Међутим, смисао мења наставак исказа: *... све саме сџуденџикиње*. Неутрално: *Журим, сџурно ме чекају сџуденџици*, сасвим је у складу са категоријом неочекиваности јер се не зна какав ће бити састав групе према полу.

4. Не треба језик да се мења да би се променило нешто у друштву, него кад се стање у друштву промени, то се види и у језику. И те промене се виде и кад су жене у питању. Не би у речницима биле навођене *васџиџачице*, *учиџељице*, *дирекџорке* и сл. као особе женског пола које се баве одређеним занимањем, врше одређену функцију и сл., да жене нису стекле право гласа, почеле да се образују и учествују у јавном животу, тј. да се нису прошириле њихове друштвене улоге. Све ово потврђује да није потребна никаква законска

¹² Софија Милорадовић. Родно диференцирани језик и граматичка категорија рода у српском језику. Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Срето Танасић (прир.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ Либрис, Одбор за стандардизацију српског језика, 2017, 272–274.

„интервенција“ у језику да би жена „постала видљива у језику“. Управо, називи на дипломи као *професор српског језика*, или печату као *доктор ошине медицине* и сл. не би требало да унижавају жену, већ да покажу да је она једнака мушкарцу. Јер, род у језику не треба мешати са полом у природи, онда би, рецимо и *Николе, Илије, Тадије* и други им сапатници требало да траже правду за себе јер се мењају као именица *жена*, а шта тек рећи за један од највиших црквених чиновна – *владику*, а могле би се љутити и *судије* мушкарци. Исто тако именице као што су *архиепископ, бирократија, књижевност* имају промену као именица *жена* и односе се на особе оба пола, иако су граматички мушког рода, као и њихови дублети на консонант *архиепископ, бирократија, књижевност*, (ш)то опет говори о томе да су именице неутралне када је у питању исказивање пола.

4.1. Граматичка и лексичка норма прописује правила на основу оног што постоји у језику као системност, а не намеће конструкте несвојствене носиоцима неког језика. Стога, закон не треба да регулише и усмерава творбено-семантичке и лексичке процесе у језику. Прописаним казнама не може се постићи никакав циљ.

4.2. Из свих наведених разлога примена одредби овог закона без јасно дефинисаних правила родно сензитивног језика је практично неизводљива, с једне стране, а с друге стране, сама замисао спровођења родне равноправности у језику имала би на граматички систем и идентитет српског језика озбиљне последице.

Институт за српски језик САНУ
Београд
marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs